

SZÉGYEN

Dühömben nő létemre meglökdöstem
Egy sötét ábrázatú munkásembert
Aki nálam jóval erősebb volt és dühösebb
Dühömben nő létemre káromkodtam is
Nem magyarul A többség nyelvén
Használtam pár Nőhöz nem illő szót
Szerencsémre a munkásember
Férfihöz illő módon uralkodott magán
Semmibe vett A jelenlévő férfiak
Példás módon mérsékelték maguk
A makacs munkásembert egyedül csak én
Lökdöstem meg dühömben káromkodva
Hogy mondjon már le arról Amihez
Ragaszkodik A méltóság legéről
Az igazság alkonyi lepléről mondjon
Le Gyerekeim éhesek Hagyjuk a
Hülye büszkeségi játszmát Fáradt vagyok
És ideges Engedjen már bennünket
Haza Kit érdekel Ilyenkor este Kinek hol
Fáj Kinek van Nincs Lesz Volt Van igaza
Dühömben felsőkarját megragadva
Egy dolgos férfit megrángattam én
És ordítottam Kisfiam csak nézett
A kerítéselemekkel lezárt tér
Közepén Hétfő volt alkonyat
Vasárnap itt a termés ünnepét ülte
A város Volt színpad Szabadpiac
Óriáskerék Mások most is játékosan
Álltak hozzá Csak én tomboltam sáros
Vadmalac módjára az uszoda előtt
Ahová taxink valahogy szabálytalanul
Behatolt És az autó orra elé két szaki
Pár kerítéselemet mindjárt odatolt

Hogy ott menjen ki majd Mondták neki
Ahol bejött Itt pattant bennem el
A méltóság Szelídség Ráció
Kultúra húrja Éreztem engem
Annyi érdekel Hogy én innen ha meg
Szakadok is Ha csúnya is leszek De
Kimegyek Késő van Fáradt vagyok
Ideges Ezek itt büszkélkednek piszokul
Vizes a hajuk Éhesek a gyerekek
Hát meggörbül-e az a kerítés
Ha egyszer félretolja valaki És összedől-
E vajon a világ Ha ma kivételesen nem
Fogunk igazságbajnokot választani
Ha nem fenénagy kakaspattogás
Hangjaival tér nyugodni a nap
Ordítottam a képemből kikelve
Nő létemre nem lettem boldogabb
Csak nőnek ocsmány módon férfias
Férfinak szánalmasan néni Dühömben
Reszkettem és szégyenkeztem én
Hogy önmagamhoz már sosem fogok
Nőként se Férfiként se odaérni

„VAN MÁR LEGALÁBB HAT-HÉT HULLÁM”

VARGA LÁSZLÓ EDGÁR BESZÉLGET
LÁSZLÓ NOÉMIVEL

Még mindig hallgatnak a múzsáid?

Megszólaltak nemrég angolul. Valamiféle csoda folytán eljutottam Kínába, egy irodalmi fesztiválra, amelyre európai írókat csődítettek, és angol volt a társalgási nyelv. Körülbelül kilenc napig tartott utazással együtt, és a fesztivál végén írtam két verset angolul. Azt is mondhatjuk, hogy kijöttek. Egyébként nálam máskor is így van a verssel, hogy egyszer csak kijön. Sokáig nem történik semmi, aztán egyszer csak – ahogy mondtad – megszólalnak a múzsák. Persze ezekkel az angol szövegekkel nem sokat lehet kezdeni, bár a fesztivál résztvevői gratuláltak, hogy milyen szépek lettek.

Máskor is írsz más nyelveken?

Angolul már korábban is „vétkeztem”. 2003 körül elmentem két hónapra Oxfordba, ugyanis kaptam valamiféle magyarországi eredetű irodalmi ösztöndíjat – azt hiszem, hogy Soros-ösztöndíj volt –, amit erre használtam fel. Éppen doktori iskolát végeztem, és gondoltam, hogy majd könyvtározok, és megírom a tézist. Aztán meg is írtam úgy nyolc évvel később. Ugyanis amikor az embernek egy adott dologgal kell foglalkoznia, akkor bizonyos típusú emberek szeretnek egyébbel foglalkozni – mint ahogy ez beigazolódott az oxfordi tartózkodásom során. Így a Bodleian csodálatos olvasótermében bizony írtam egypár bökverset angolul. Szóval nem a mostani volt az első eset, de komolyan nem írtam soha semmilyen nyelven, csak magyarul.

Viszont fordítasz rendszeresen angoltól és románból is.

Szépirodalmat kevésbé rendszeresen, vagy legalábbis kevesebbszer, mint szeretném. Ahhoz, hogy az is beleférjen az életembe, föl kéne vonulnom a hegyre, föl kéne adnom a magánéletet, és csak irodalmi életet élni, de arra nem vagyok képes. Diákkoromban és a már említett doktori iskola alatt fordítottam többet és komolyabban, olyasmit is, amire most is büszke lehetek. Az Európa Kiadónál 2000-ben jelent meg egy Yeats-fordításkötet,

ebbe fordítottam néhány verset, ami szerintem elfogadható. Vagy volt egy angol romantika korabeli szövegekből, javarészt naplórészletekből és levelekből szerkesztett antológia, ebbe is fordítottam. Azok rendkívül érdekes szövegek voltak, Mary Shelley, Dorothy Wordsworth, William Blake, William Hazlitt és más romantika korabeli szerző prózai írásait fordítottam magyarra, az is szép dolog volt. De fordítottam például egy román regényt, Vasile Ernu *Született Szovjetunióban* című könyvét. A L'Harmattan kiadónál jelent meg Budapesten. Érdekes módon maga a szerző keresett meg, hogy lefordítanám-e. Ez viszont már nem volt sikerélmény. Krusovszky Dénes volt a könyv szerkesztője, és utólag visszahallottam a panaszait, hogy milyen pongyola munka volt a fordítás, és milyen nehéz volt megszerkeszteni; egy szovjet kultúrában járatos úr pedig írt valahol egy rövid, de kemény kritikát, amelyben megfogalmazta, hogy aki a könyvet fordította, nem sokat konyít a szovjet élethez. Szóval ez valahogy olyan volt, mint sok ember esetében az első verseskötet, hogy belevágunk, de nem is igazán tudjuk, hogy mibe, aztán sokan utólag fogjuk a fejünket, hogy mibe csöppentünk, és mi mindent árultunk el magunkról. De például felfedeztem pár évvel ezelőtt egy ír szerzőt, Donal Ryannek hívják, tőle is fordítottam prózát. Azóta mások is felfedezték, időközben híres ember lett belőle, de amikor én rátaláltam, még nem volt közismert. Egy regényrészletére figyeltem fel annak idején, amelyben a férfi szerző egy terhes nő alakjába helyezkedik, és ez a terhes nő írja naplóformában az állapot történetét. Verset viszont nem igazán fordítottam, sőt nem is igazán olvastam az elmúlt sok évben. Amíg iskolás, majd egyetemista voltam, addig szinte semmit nem olvastam, csak verset állandóan, több nyelven. Mióta azonban – nem is tudom, hogyan fogalmazzak –, mióta anya lettem, vagy mióta muszáj felnőttként viselkednem, azóta szinte csak prózát olvasok, és azt is fordítottam inkább.

Térjünk vissza a kiindulópontához: nemrég egy interjúban fogalmaztál úgy, hogy „aki nem akar a költészet kedvéért éhen halni és koldulni, hajbókolni sem hajlandó, annak a múzsái elhallgatnak”. Mi a helyzet ezzel a költészet nevű dologgal, hogy ennyire peremvidéken van?

Az is lehet, hogy mi, magyarok sok mindent túlzásba viszünk, így az íráshoz is túl holisztikusan állunk hozzá. Egyébként is hajlamosak vagyunk mindenhez túl patetikusan és tragikusan viszonyulni, és mindent túlzottan felfújni. Nálunk a költő eleve egy gigászi figura, aki a mellkasából kitépett véres szívével a kezében masírozik az önkényuralom ellen – szóval ilyen nagy eszméket és nagy érzéseket várunk el a költőktől. Mondjuk, tele is van a történelmünk mindenféle tragikus mozzanattal. Ezzel szemben mi történik

most Magyarországon a versben? A legtöbb fiatal azt az utat választja, hogy nincs ihlet, dolgozni kell a szövegen, a pátosz a mumus, nincsenek olyanok, hogy érzések, és jobb, ha a vers egy intellektuális szövegkonstrukció, ami szinte úgy hat az olvasóra, mint egy matematikai feladvány. Mintha arra törekednének a magukat költőknek mondók manapság, hogy megakasszák az olvasójukat az olvasásban. Mintha a versnek nem az lenne a célja, hogy mint egy ladik, fölvegye az olvasót, és kitegye a túlsó parton, hanem hogy bedobja az örvénybe, és a kövek közt megőrölje – és ami a túlsó parton kijön, az már minden, szerintem, csak nem olvasó.

De gondoljunk bele, mit tanítottak nekünk az iskolában, kik a mi költőink. Rendben, ott van Janus Pannonius, ő még elfogadható társadalmi státussal rendelkezett, de utána következnek a nagy szerencsétlenek, akiket tépett a sors állandóan: Balassi, Csokonai, Kölcsey, Kazinczy, Vörösmarty – mindegyiknek óriási buzogánnyal üti a fejét a végzet. Ez igazából katasztrofális: azt tanuljuk az iskolában, hogy aki ír, az sérült, vagy pedig óriási lesz, mint Mikszáth vagy Móricz – és most nem az írói nagyságra célzok –, szóval valamit feltétlenül túlzásba kell vinni, mert különben író nem lehet az ember. Vagy ugye kezdődnek utána a pszichés jellegű problémák: Karinthy, Babits, Kosztolányi stb. Úgy tűnik, hogy a kultúránkban nincsenek normális írók. Az író magyar szemmel nézve deviáns, nem egy elfogadott, a háttérbe belesimuló és a társadalommal ügyesen együttműködő, a nagy gépezetbe kis fogaskerékként beleillő részecske, hanem valami szörnyűség, ami kiáll, ami föl hívja magára a figyelmet, és amire ujjal mutogatnak. Azt hiszem, hogy ez például a nagyobb nyugati kultúrákban nem így van, a franciáknál, németeknél, angoloknál – bár vannak náluk is deviánsok – azért találunk egy vastag írói réteget, akik úgymond normálisak. Szóval írónak lenni nem mindenhol olyan rettenetes fátum, mint nálunk.

Azért az írók, és főleg a költők között nyugaton is találunk éppen elég deviáns alakot. Alkoholisták, drogfüggők, félőrültek és örültek. Nem lehetséges, hogy a „költőség” mégiscsak hordoz magában valamit, amivel eleve kirekeszted magad a társadalomból?

Azt hiszem, hogy ezt a gyökereknél kell keresni, hiszen valamikor régen, úgy gondolom, hogy eleve azok írtak, akik ilyen vagy olyan módon perifériára kerültek. Akár olyan módon is például, hogy gazdagok voltak, és nem volt tulajdonképpen mivel foglalkozniuk, de valamit azért csak kellett csinálni, hogy értelmet adjanak az életüknek. Hiszen az ember nemrég még kereste az élet értelmét – most nem tudom, hogy van ez. Tehát volt ez a réteg, akiknek volt idejük, volt lehetőségük, ne adj’isten még vala-

mi eszük és tehetségük is az íráshoz. Vagy van a másik eset, a megszállott esete, a hiteles tehetség, aki nem is tehet mást. És valószínűleg ez magyarázza az alkoholizmust, a drogozást, a devianciát, a társadalmi szemüveggel nézett léhaságot. Akiben nagyon erős az elhivatottság, az nyíltan nem akar semmi mással foglalkozni, és a társadalom ezt nem bocsátja meg a művészbereknek – nem csak az íróknak –, hogy úgymond nem dolgoznak. A társadalom nem fogadja el a művészetet munkaként, mint ahogy tulajdonképpen nem is munka. Amikor igazi művészetről beszélünk, az inkább megszállottság, tevékenység, de nem nevezném munkának. Amikor azt mondjuk, hogy munka, akkor inkább olyan dolgokra gondolunk, mint a favágás vagy a kapálás, valami olyasmire, ami kötelező, amit tisztességből, kötelességtudatból, felelősségteljesen végzünk, mert felnőttek vagyunk, és mert vállaljuk, hogy az embernek szenvednie kell, mint ahogy az a Bibliában megíratott, azért, hogy ő túléljen, és ennek kifejeződése a munka. A művész pedig van akkora szemtelen állat, hogy ő nem szenved, ezért nem is munka a művészet, mert neki egyszerűen lételeme az, hogy alkot. Az alkotás nem munka, az isten sem dolgozott az alatt a hat nap alatt, amíg a világot megteremtette. Mondhatjuk azt is, hogy ő az első művész, ha hiszünk benne. Ő sem dolgozott, fizetést sem kapott.

A Bibliában az is benne van, hogy a hetedik napon megpihent. Ha pihennie kellett, akkor mégiscsak dolgozott.

Igaz. De a művész nem pihen, neki nincs vasárnapja.

És az alkotói válság mi?

Hát ezért mondtam, hogy nem vagyok művész, mert, ha a szó igazi értelmében művész az ember, akkor az történik, amit korábban is mondtunk, hogy kivonul a hegyre, vagy elvonul egy műterembe, de mindenképpen van egy tere, legyen az akár egy dohos pincelakás, ahol kínlódik, és a falnak veri a fejét, és iszik, és felvágja az ereit, és közben megírja azt, amit mindebben a folyamatban a világról tapasztal, és nem tud semmi mással foglalkozni, csakis ezzel, mert ő erre született. Hát én nem ilyen művész vagyok, vagyis ezért kétlem, hogy művész volnék. Bár, amikor megtörténik velem, hogy megszólalnak a múzsák – anélkül, hogy nagyképű akarnék lenni –, akkor úgy érzem, hogy művész vagyok, és amit művelek, az művészet. De mivel magyarnak születtem, és van tudomásom Pilinszkyról meg József Attiláról, akik egyébbel sem foglalkoztak, csak a szavakat nyútték reggeltől estig, meg gondolkoztak meg gyötrődtek, összességében véve nem merem magam költőnek titulálni. Másrészt viszont ez azért is lehet, mert valamennyire mégiscsak normális vagyok, nem vagyok elég dilis ahhoz, hogy

igazi művész legyek. Mert azért a normális ember létéhez is hozzátartozik a művészet. Szerintem a művészet, ha nem vesszük túlzásba, akkor egy teljesen normális és szükséges emberi tevékenység, amire mindenki rá kell fanyalodjék, amennyiben nem akar megbolondulni. Van is ilyen, hogy művészetterápia. Művészet nélkül az ember elvész, egyre közelebb kerül az állat szintjéhez. Szóval az emberi mivoltunk fenntartása szintjén itthon is sokan művészek vagyunk. De azért olyan rossz százalék van annak, hogy ösztöndíjakért pályázunk, szervezeteknek vagyunk a tagjai, még annak is, hogy esetenként megrendelésre „gyártunk” szöveget ide-oda, hogy ebből pénzt csiholjunk. Tehát a megélhetési művész kategóriát nem tartom ideálisnak.

Szerinted hogy lenne ideális?

Szerintem nem lehet ideális. Pont ez az átká ennek a szekciónak. Az ideális nem fér össze a szenvedéllyel főleg. Ami szenvedélyes és extrém, az nem lehet ideális. A művészet pedig, ha nem szenvedélyes és nem extrém, akkor szinte nincs is. Illetve van: nézzük meg a posztmodern, és majd ötven év múlva tekintünk vissza, hogy akkor mi lesz az ázsója. Most hirtelen azt akartam mondani, hogy ami hideg és klasszikus, az aligha művészet, de ez egyáltalán nem áll a lábán – legfőképpen zenei és építészeti érvekkel lehetne nagyon megtámadni ezt a dolgot. Nekem viszont meglehetősen romantikus a művészetfelfogásom, azt a fajta művészetet kedvelem, amelybe az alkotó a teljes lényét beleadja. Szóval nincs megoldás, de azt hiszem, hogy nem is kell keresni a megoldást. Aki olyannak születik, annak majd összejön, akár önmaga ellenében is, aki meg nem, annak nem.

Ehhez képest 2014-ben, EMÍL-elnöki minőségében a Kulturális Autonomia Tanács felkérésére született stratégiatervezetében olyanokat jelöltél meg célként, mint lehetővé tenni az írással foglalkozók számára, hogy ebből emelt fővel megélhessenek, növelni az írók presztízsét, növelni az irodalmi lapok támogatását, hogy azok becsületes honoráriumot tudjanak fizetni a szerzőiknek stb. Tehát akkor amellet foglaltál állást, hogy a művészeknek igenis meg kéne élnie abból, amit dolgozik, most meg azt mondod, hogy ez mégsem tekinthető munkának?

Itt van ellentmondás, de nem feltétlenül önellentmondás, hiszen, amit most elmondtam, azt a saját nevemben mondtam, az általad említett dokumentumot pedig az Erdélyi Magyar Írók Ligája akkori választmányi tagjaival közösen állítottuk össze. Az nem pusztán az én nézőpontomat képviselte, hanem a szervezet nézőpontját, és miről is szólhatott volna másról, hiszen ennek a szervezetnek éppen ezek a céljai, azért alakult, hogy képviselje az erdélyi magyar írók érdekeit. Ez egy igen jó példa arra a skizofré-

niára, ami azzal jár, hogy a társadalommal együtt haladunk. Magánszemélyként viszont továbbra sem értek egyet azzal, hogy a művészeknek ebből kell élnie, holott nekem is voltak ösztöndíjaim, én is kaptam díjakat, én is kapok honoráriumot írásokért, sőt fel is háborodom azon, ha a honorárium a lapok legutolsó prioritása. Persze megint visszajutunk a naivitáshoz, hiszen, ha a művész nem élhet meg a művészetéből, amit én nem vagyok hajlandó munkának minősíteni, akkor mit csináljon? Haljon éhen? Ez nem ilyen egyszerű. A művész akkor hal éhen, ha hagyják éhen halni. Tulajdonképpen ez egy társadalmi feladat lenne: a társadalomnak kellene a művészeket segítenie. Itt viszont következik az a kényes kérdés, hogy ki a megmondhatója annak, hogy ki az igazi művész, melyik művész igazibb, miképpen alakulnak ki ezek a művészt segítő társadalmi konstrukciók, és itt megint beindul egy társadalmi gépezet, ami után aztán nincs megállás a lejtőn. De akkor is, ez megalázó. Egy művész ne írjon pályázatokat, egy művész ne menedzselje magát, ne gyűjtse össze azt, hogy róla milyen lapokba miféle kritikákat írtak, és ne menjen álmosollyal mindenféle árendezvényekre. Egy művész legyen forradalmár, legyen anarchista, legyen öntörvényű, és egyáltalán ne simuljon be sehova. Viszont akkor éhen hal.

Ilyen alapon az igazán elhivatott cipézmestereknek sem lenne szabad eladniuk a termékeiket.

Mert az már művészet... Igen. De én erkölcstelennek tartom azt például, hogy egy festménynek ára legyen. Holott van. Rossz az ok-okozati viszony: a művész ne azért fessen, hogy eladja a festményt, a művész azért fessen, mert meghal, ha a festményt nem festi meg. A folyamatnak fordítva kellene működnie: a festménynek azért legyen ára, mert a társadalom fizeti érte azt az árat, nem azért, mert a művész megköveteli. Végő soron valahogy így is működik, csak a legtöbb esetben a művészek ilyenkor már rég halottak. Nemrég kelt el például egy Leonardo da Vinci-festmény egy árverésen több mint 400 millió dollárért. Mert a művészet tulajdonképpen megfizethetetlen. Persze, ott van közben a háttérben, hogy ha nem fizetünk a művekért, akkor a művészek éhen halnak, de akkor sem feledhetjük el azt a tényt, hogy a művészet megfizethetetlen, és ha a művész ennek ellenére alpból pénzért dolgozik, akkor az prostitúció. Mert például ugyanúgy a testi szerelem is alapvetően megfizethetetlen, és aki azt mégis pénzért árulja, azt nevezünk kurvának. Ugyanez van a művész esetében is, aki pénzért árulja a művét. De ezt a paradoxont nem én fogom feloldani.

Minden művész kurva, aki megél a művészetéből?

Nem így mondtam. Azt mondtam csupán, elvont értelemben, hogy az a művész, aki csupán azért alkot, hogy az alkotásért pénzt kapjon, az kurva.

Viszont, ha valaki elhivatottságból létrehozza a műveit, és ezért kap annyi pénzt, hogy abból megéljen, az azért nem elítélendő, ugye?

Nem. Az egy másik kategória. Ez a probléma valamilyen szintű megoldása. De elég sok esetben pont ez a sarkalatos probléma az olyan művész esetében, aki eladja magát, aki penzumot vállal fel. Ő utána már nem művész, mert a folyamat gyökerestül megváltozik. És tulajdonképpen a mes-terember nem prostituált, viszont nem is művész.

Akkor tulajdonképpen a magukat menedzselni, eladni tudó, penzumot vállaló írók az Adidas, az igazi művész pedig az öreg cipésmester?

(Nevet) Manolo Blahnik, amikor még ő csinálta a cipőket kézzel.

Érdekes az is, hogy szerinted nem vagy elég deviáns ahhoz, hogy igazi művésznek tekintsd magad, holott a verseidben nagyon gyakran előkerül egyfajta másságtudat, gyakran szembehelyezed magad a társadalommal, a családdal, az úgymond normálisan gondolkodó emberekkel.

Igen, mert az ember beleszületik egy közegbe, egy bizonyosfajta társadalomba, és amint már mondtam, én nem akarok éhen halni. Tehát ha az ember nem az éhen halni hajlandó fajta, akkor mégiscsak kell alkalmazkodnia. Fel kell nőni, felelősséget kell vállalni, logikusan kell gondolkozni, dolgozni kell, elfogadhatóan kell viselkedni, mindez pedig rendkívül meg-erőltető, különösen, ha ez ember nem teljes mértékben erre termett. Viszont teljes mértékben egyébre sem termett, és akkor ez a kétféle rátermettség konfliktusba kerül az alkotó lelkében, és természetes, hogy elkezd minden-féle örültségeket írni versben, mert igaz ugyan, hogy erőfeszítéseket tesz azért, hogy ne sodródjon ki a társadalom peremére, mert gyáva hozzá, de azért mégsem tagadhatja meg teljesen önmagának azt a részét, amelyik ez-zel a társadalommal nem ért egyet. Akkor tehát nyilvánvaló, hogy az írá-sokban kijön az ocsmányság. Mert igenis én a lelkem mélyén – és ezt so-hasem rejtettem véka alá – nem értek egyet sok mindennel, nem vagyok társadalompárti egyáltalán, annak ellenére, hogy, mint említettem, gyáva vagyok kivonulni belőle. De nem tölt el örömmel sok minden, amit ebben a társadalomban tapasztalok.

Pontosan mi az, ami zavar?

Olyasmik, amiket árusításnak vagy álságosságnak hívunk. Leginkább az zavar, amikor valaki nem igaz és nem hiteles, amikor valamit képmutatás-ból csinálunk, és erre azért a társadalomban elég sok példa van. Bizonyos dolgokat egészen más okokból teszünk, mint amit elhittetünk a környeze-

tünkkel és saját magunkkal is. Viszont erre meg azt mondják az embernek, hogy naiv vagy. Mindaz felháborító szerintem, amit egy gyermek felháborítónak tarthat a társadalommal kapcsolatban. De ki a gyermek? A gyermek a társadalom szempontjából deviáns, a még betöretlen állatka, civilizálatlan. Úgy tűnik, hogy a civilizációval mindenféle olyasmi jár, amit a Bibliában a tízparancsolat tilt. Ha az ember megpróbálna úgy élni, hogy ezeket az alapvető parancsolatokat hűen betartsa, akkor előbb-utóbb kisodródna a társadalom peremére, vagy rendesen éhen halna. És ez az, ami felháborító, hogy azt mondjuk, a keresztény Európa, de ha valaki a keresztény értékek szerint próbál meg létezni, akkor hamarosan rájön, hogy nem lehet.

Tehát a társadalom szemszögéből a naivitás és az őszinteség szinonimák?

Igen, ha túl őszinte vagy, akkor buta liba vagy. Vagy naiv, bárdolatlan paraszt.

Térjünk át technikai dolgokra. Elég fontos neked a forma, viszont interjúkban gyakran elmondod, hogy a ritmus és a rím azért ma már nyugaton vagy akár a kortárs román költészetben is elég cikinek számít. Ez szerinted mennyire nyelvfüggő?

Valamennyire mindenképpen az, hiszen tudjuk, hogy a magyarban, amiatt, hogy ragoz a nyelvünk, például az angolhoz képest szinte kimeríthetetlen az új rímek lehetősége. Meg hát eleve a versnek sokkal inkább kedvez a magyar, mert egy metaforikus nyelv. Mégsem gondolom, hogy itt alapvetően a nyelvről van szó, azt hiszem, inkább a természetről. Az, hogy én így viszonyulok a költészethez, és olyan verseket írok, amelyeket, az azért van, mert nekem ilyen az antennám. Hozzám a múzsák nem beszélnek, hanem énekelnek. Ezzel születtem, és bármilyen nyelvbe születek, azt gondolom, hogy ez így lett volna. Mondjuk szerencse, hogy a magyar nyelvbe születtem, mert a magyarban ezen a téren sokkal jobb lehetőségek adódnak. Hogy a formához mennyire vonzódik vagy sem az ember, az inkább személyes, belső adottság, mintsem kulturális, nyelvi determináció. De ez sem feltétlenül jó megfogalmazás – én nem vonzódok a formához, hanem egyszerűen képtelen vagyok kitörni belőle. Az ilyen típusú költőknél az elején gyakran csak mennek üresben a sorok, mondanivaló még nem igazán van, de azért a forma működik. Ha az isten ezzel verte meg az embert, akkor neki az a feladata, hogy valahogyan megszelídítse magában ezt a nagyon erős formai lüktetést, és felültesse a forma hátára a gondolatokat.

Két kérdés merül fel ezzel kapcsolatban. Egyrészt fontos-e, hogy egy művészi alkotás trendi, divatos legyen? Másrészt mennyire vagyunk mi lemaradva a kortárs művészetben?

Egyáltalán nem fontos a divat. A megélhetési művész szempontjából persze rendkívül fontos. Nála fontos az, hogy az aktuálisan felkapott vonulatok mentén fejezze ki magát, a divatos eszméket vigye tovább, mert azok lesznek kelendők. Ha úgy vesszük a művészeket, mint egy önálló ország lakóit, a minden időben élt és alkotott művészek államát, akkor ez valami abszurd módon egyszerre királyság és köztársaság, mert bizonyos szempontból teljes egyenlőség van, mégis vannak koronás fők, és vannak közrendiek. Van hierarchia, bár ez a hierarchia úgymond isteni eredetű: az idők folyamán a helyükre kerülnek az illetők. Ilyen értelemben még nevetséges is arra gondolni, hogy a művésznek pillanatnyi dolgoknak kellene megfelelnie. Viszont más értelemben ebben az országban azért mégis vannak bizonyos vonulatok és gondolatok, eszmék, formák, amelyekhez viszonyulni vagy kapcsolódni kell. Inkább az egyetemes művészethez kapcsolódva kellene valamilyen módon letenni dolgokat az asztalra. Itt viszont már kiviláglik az, hogy mi magyarokként, azzal a történelemmel, ami nekünk van, miféle hátránnyal indulunk mondjuk brit állampolgárokkal szemben vagy bármely nagy kultúra tagjaival szemben. Nekünk sokkal szűkebb a látókörünk, és sokkal gyötrelmesebb úton jöttünk idáig.

Ez viszont nem magyarázza azt, hogy formai dolgokban is elmaradtak vagyunk. Nem lehet az, hogy elsősorban a rossz oktatás a ludas ebben, hogy az iskolában még mindig a romantikával vagy maximum a nyugatosokkal fejezzük be gimnázium végén a magyar irodalomoktatást? Én azt tapasztaltam például pályakezdők esetében, hogy sokan olyan nyelvezettel írják meg az első verseiket, mintha Arany János írta volna, csak nyilván sokkal rosszabbul. És azt is tapasztalom, hogy valahányszor magyar közegben művészetéről esik szó intézményesen, akkor az biztos hogy a hagyományőrzésről szól és nem az innovációról. Ez mennyire van rendjén?

Egyáltalán. Ezzel kapcsolatban az jut mindig eszembe, ugye tornaórán tornázunk, zeneórán énekelünk, rajzórán rajzolunk, irodalomórán viszont ahelyett, hogy íránk, irodalomtörténetet tanulunk. Túlságosan adatközpontú az egész oktatási rendszer. Nem készségeket fejlesztenek, hanem lexikális tudást sulykolnak, ami nem jó semmire már a mai világban. Az egész oktatási rendszer sajnálatosan elavult, le kellene cserélni, de ahhoz nyilván forradalomra lenne szükség ezen a területen. Illetve, mivel egy rendszerről beszélünk, roppant kényes az ügy, hiszen rengeteg ember egzisztenciálisan függ ettől a rendszertől. Ez már egy olyan mértékű probléma, amin el sem kezdek gondolkodni, hogy hogyan lehetne megoldani. De tény, hogy kellene olyan óra, amikor egyszerűen csak írunk, és nemcsak harmadikban vagy

ötödikben, amikor fogalmazást írunk, hanem végig az iskolában, végig az egyetemen, sőt az sem ártana, ha felnőtt fejjel az emberek eljárhatnának ilyen-olyan körökre, társaságokba, szalonokba, ahol senki sem röhögi ki őket azért, mert írnak. Lehet, hogy akkor egy kicsit normálisabbak is lennénk, és a tízparancsolathoz is másképp viszonyulnánk. Mert egyébként az írás – ha nem munkaként és nem pénzért végezzük – az egyik legjobb módja az önvizsgálatnak. Ezért lehet az, hogy sok kultúrában az írókból kerülnek ki a vezetők, mert a nem túlzottan örült írók azok, akik megfelelően bölcses és higgadtak, de azért mások is ahhoz, hogy esetleg merjenek és tudjanak utat mutatni.

2013-ban, a Föld című köteted megjelenése után nyilatkoztad azt, hogy te újabban írsz szabadverseket is, kötetet is tervezel ezekből, mert szeretnéd a határaidat egy kicsit tágítani. Ezzel a projekteddel hogy állsz?

Nem jött össze. Azért már nem annyira szabályos az a forma, de még mindig ott van. Nem tudok még mindig elszakadni tőle, bár úgy érzem, ez volna a kihívás: megpróbálni egy másik fajta ihletfolyamatot működtetni, mert nálam azt, hogy mi jön ki a versben, nagymértékben a fülem határozza meg. Alapszinten nem kigondolom, hanem meghallom a dolgokat, hallásból kezdek verset írni. Azért szeretném hangsúlyozni, hogy a folyamat során gondolkodom is, de a legtöbb dolgot, ami a versben történik nálam, azt a hallás működteti. És bármennyire fáj is, azt is el lehet mondani, hogy a legtöbb felismerés is hallásalapon jön elő. Persze jellemző rám, hogy gondolkodó lény vagyok, de nem versben. Egy idő után úgy éreztem, hogy meg kell újulni, nem lehet örökké ugyanazt csinálni. Nem lehet örökké ugyanarról az oldalról lerajzolni azt a fát, át kell menni a másik oldalára is. Úgy gondolom, hogy nekem ez lenne az átmenés a másik oldalra: megpróbálni egy más alaphelyzetből írni egy másfajta verset. De nem tudom, hogy ez mennyire lehetséges számomra. Sajnos még nem jutottam messzire. A másik lehetőség a próza volna, bár van nálunk ez a felfogás, hogy a költő maradjon a kaptafánál. Most konkrétan Vida Gáborra gondolok, mert ő mindig elmondja, hogy te csak írdal verset, aki költő, az ne mocskolódjon regénnyel. Meg van az a felfogás is ugye, hogy az igazi író a költő, más szóval az írással foglalkozók köztársaságában a költők koronás fők.

Koronás koldusok. Viszont van egy olyan felfogás is, hogy nagyon jó verseket csak fiatalon lehet írni. Erről mi a véleményed?

John Milton: *Paradise Lost* – igaz, hogy az nem vers, hanem mai felfogásban inkább regény. Vagy Arany János: *Őszikék*.

Bocsánat: nagyon fiatalon és öregén.

Igen, mert a középkorú embernek a nyakába zúdul mindenféle világi dolog. A fiatal és az idős az még és már távol áll az esendő világi dolgoktól, nem foglalkozik velük. Lehet írni verset fél lábon állva a trolibuszon, a Monostor végétől a Mărăști térig, de nem tudom, hogy az nagy vers lesz-e. A mi életünkben most ez a szakasz van, amikor fél lábon állunk a trolibuszon a nagy tömegben.

Mi a nagy vers?

Attól tartok, hogy ez mindenkinek más és más, és attól tartok, hogy igazságtalan már maga a szándék is, hogy nagy verset keressünk. Nem hiszek abban, hogy összeül a konzorcium, és kirakja a koszorút a nagy vers fejére. Mert nincs egységes mérce, a vers olyan húrokat pendít meg, amelyek nem ugyanúgy szólnak mindenkinek, illetve nem is ugyanazok a hurok pendülnek meg mindenkinek. Számomra a nagy vers feltétlenül olyan szöveg, amely messze túlmutat önmagán, olyan értelemben, hogy nemcsak azt jelenti, amit jelent, a jelentés szintjén polifóniát valósít meg. Ezt nagyon tudja a vers, ez nagyon szép és izgalmas ebben a műnemben. Nekem a zeneiség is, a vers hangzása is fontos, mert szerintem többek között még mindig ez az, ami a verset a prózától alapvetően megkülönbözteti. Én a verstől elvárom, hogy legyen benne valamiféle zeneiség, valamiféle mérték, ritmus, az a metaforikus dolog, amit említettem, és hát valamiféle varázslat. Olyasmit valósítson meg, amit józan ésszel, prózában lehetetlen. Mert a vers tulajdonképpen egy mágikus aktus, és ezt nem kellene elfelejteni.

Lehetséges egyáltalán, hogy a trolin fél lábon álló középkorúak jó versolvasók legyenek? Nem ugyanannyi magányt, időt követel ez, mint maga a versírás?

Megint azt mondanám, hogy nem szabad ennyire holisztikusan hozzáállni a problémához. Kicsit profánabban kezelve a dolgot, úgy is lehet verset olvasni, ahogy bekapunk egy kávét. Nem muszáj felfűjni a mellkasunkat és reszkető kézzel fellapozni egy könyvet, hogy én most *verset* fogok olvasni. Holott lehet, hogy még a végén elsírjuk magunkat, de erre nem kell felkészülni. Viszont ahhoz, hogy szegény középkorú illető a trolin verset olvashasson, találkoznia kell valahogy a verssel. Benne kellene lennie a versnek a mindennapokban. Például voltak ilyen dicséretes próbálkozások, hogy tömegközlekedési járművek ablakára verset nyomtattak, vagy például Vásárhelyen egy időben a kirakatokban verssorok tűntek fel. Meg talán nem kéne úgy sulykolni *azt* a verset az iskolában. Abban, hogy az emberek nem olvasnak verset, sajnos nagy szerepe van annak, hogy az iskolában magyarázóra kellett járni, és ott *olyan* verseket kellett olvasni. Viszont akik nem

olvasnak verset, azoknak halvány fogalmuk sincs arról, mit veszítenek. Ők azt hiszik, hogy azokat a verseket nem olvassák, amiket utáltak iskolás korukban, holott a teljes választék olyan, mint Szemiramisz függőkertjei, csak nem ismerik őket. De ez minden egyébbel is így van az ember életében, nem fog senki könyörögni nekünk, hogy bármit megismerjünk. Akiben nincs késztetés és kíváncsiság, bocsi, az lemarad róla. Nem vihetjük az ölünkben az olvasót a vers templomába, ha ő nem akar bemenni.

Tavaly jelent meg a legutóbbi gyermekverses köteted Bodzabél címmel. Mennyire más az alkotói folyamat, amikor gyerekverset írsz?

Nagyon más. Most ki fog lógni a lóláb, de ezeknek a verseknek a java része megrendelésre születik. Ahogy ezeket megírom, az inkább munka, más szóval, mindabból, amit írok, a leginkább munkának minősülő rész az, amikor gyerekverset írok. Tulajdonképpen eddig még minden egyes darabot azért írtam, mert kellett. Viszont fontosnak tartom, hogy ilyen szövegek is szülessenek, és ez a vonulat ne szakadjon meg. Szóval kérésre születtek, de azért is, mert úgy gondoltam, hogy szükség van rájuk. Az is igaz, hogy a költői indulásomtól kezdve a mai napig a gyermekversek írása az egyedüli olyan tevékenység az életemben, ami rendszeresen ott volt mindig, minden időszakban és fejlődési szakaszomban. És lehet, hogy itt jöttek ki olyasmik, amiket nem tudtam másképpen elmondani. Ezeket a szövegeket sem gépiesen írom, illetve pontosan amiatt, hogy meg kell írni őket, általában rettenetesen feszült ez a folyamat. Két erő feszül egymásnak: az egyik az, hogy meg kell írni, a másik, hogy én ilyen nem szeretek csinálni, de ugyanakkor úgy gondolom, hogy kell, hogy ez egyfajta szolgálat, én ezt tudom adni, tehát nekem adnom kell. Akkor is, ha nem értek egyet azzal, hogy végső soron ezeket a verseket kérik, és nem spontán írom őket. Úgyhogy mindig van mögöttük valamiféle emberfeletti küzdelem, bár ez a verseken nem látszik, mert a legtöbbször elég csacska dolgoknak tűnnek. De igyekszem elérni, annak ellenére, hogy ezek „gyártott” szövegek, hogy mégis igazak legyenek.

Nem érzed azt, hogy gyermekirodalom címén túl sok szart adnak el?

Jaj, dehogynem! De ha megveszik, akkor ez van. Itt megint a társadalom bűzlik, nem az a probléma, hogy egyesek megírják a szart, az a probléma, hogy mások kiadják, és megint mások megvásárolják. Illetve ez bonyolult, hiszen a könyvet nemcsak a tartalma adja el. Mindenféle más csatornákon is beférkőzhet a köztudatba. Ugye ott van a Bogyó és Babóca-jelenség, az sem papíron terjedt el elsősorban. De nem tudom, hogy milyen sokan vannak azok, akik felelősen adnak könyvet a gyermekük kezébe. Azt hiszem,

hogy nagyon sok embernek nincs ideje ezzel foglalkozni, illetve fel sem merül bennük. De a probléma a könyvkiadók szintjén kezdődik, akik ezt – és megint visszajutunk a kályhához – kereskedelmi tevékenységként folytatják, és nem az a lényeg, mi van a lapokon, hanem az, hogy mekkora a profit. De ha az ember elgondolkodik azon, hogy mi az a könyv és ki az a gyermek, akkor azért bőven van nagyon jó választék is gyermekirodalom szintjén, csak ki kell halászni a mocsárból.

Egyszer említetted, hogy te egy regényt akarsz majd időskorodban megírni, a családod történetét. Még mindig tervezed?

Azt se hiszem, hogy terveztem, mert nem vagyok tervező fajta, úgyhogy ez csak úgy ül a háttérben. De valamit valószínűleg meg fogok írni, továbbra is kacérokodom a regény gondolatával, miközben azért ott áll Vida Gábor a távolban, fenyegetően fölemelt ököllel, hogy a költő maradjon a kaptafánál.

Most van valami konkrét dolog, amin dolgozol?

Nem merek elkezdni dolgozni rajta, de 2013-ban jelent meg utoljára verseskötetem, és eddig általában négyévente megjelent egy új. Igaz, hogy tavaly megjelent a gyerekverskötet, de szembe kellene néznem önmagammal, illetve azzal, amit az elmúlt öt évben – miközben a múzsák hallgattak – mégiscsak szotyogtatva megírtam. Az az érdekes – és ez már a *Földben* is tetten érhető –, hogy számomra teljesen meglepő módon megnyúltak a verseim. Elkezdtem locsogni, vagy nem tudom, mi történt velem.

Most írod a nagy gondolati költeményeket. A nagylélegzetűeket.

A nagylélegzetű gondolati költeményeimet, amelyekben közben nyelvet nyújtok és grimaszolok. Már összegyűlt egypár hosszúversem, amelyekben szinte már a prózavers határát is súrolom, de gyáva vagyok szembenézni azzal, hogy egyáltalán miről van itt szó. Illetve van egy nagyon nagy gondom: halvány fogalmam nincs, még ha össze is kalapálom ezt a korpuszt, azzal hova állítsak be. Mi a jó istent csináljak? Teljesen reménytelen. Erdélyi magyar költőként mindig azt gondoltam, hogy nekem kötelességem az itthoni könyvkiadás áramát gazdagítani. Erdélyi vagyok, ez így normális, hogy itthon legyenek a könyveim, itthon lehessen őket megvásárolni – viszont ez még idáig nem nagyon jött be egyszer sem, pedig már kábé a tizedik könyvnél tartok, tehát elég nevétséges, hogy még mindig milyen naiv vagyok. Van egy ilyen elképzelés, hogy ahhoz, hogy az ember magyar íróként valamennyire is jegyzetté váljon – bár ezt is felháborítótnak tartom, hiszen ez megint egy olyan dolog, amivel a költőnek nem kellene foglalkoznia, de mindegy –, ahhoz Pestre kell költözni, legalábbis képletesen, ha

másképp nem is. Esetemben ez nem valószínű. Erdélyiként magvetős szerzővé válni... minden igazi költő vagy a legtöbben szeretnék magvetős szerzők lenni, azt hiszem, mondhatjuk, hogy ez azért egy titkos álom. De már ez is furcsa – mintha olyan kor volna most, amikor hirtelen minden elvesztette az értelmét, a ragyogását, minden összekenyődött, összekutyulódott. Ha az ember végignéz a prérin, akkor úgy igazán nincs kedve sehol kopogtatni, vagy legalábbis nekem biztosan nincs. Akkor meg mi az értelme, mit csináljunk?

Rakjuk ki egy blogra az írásainkat?

Ha megfigyeljük, nagyjából ez a jövő, a mai tizenévesek nagyjából ezt csinálják. Lassanként elveszíti értékét és jelentőségét a papírforma, bár sokan mondják, hogy ez nem igaz. De szerintem igazából más lenne az igazi áttérés, és most Janus Pannoniushoz kanyarodunk vissza – hiszen vele is kezdtük –, aki latinul írt magyar létére. Miért ne beszélhetnék a magyar költők is mesteri szinten valamely világnyelvet? Legszívesebben a magyar verseimet angolul vinném el egy komoly angol kiadóhoz. Ez szégyen, hiszen nekem itt, Kolozsváron kellene az erdélyi kiadók magtárát gazdagítanom. De még meddig, hányadszor újra hiába? Az ember lelkes, nagyszívű és ad, de amikor senkihez nem ér el az, amit ír, akkor mi értelme? Eddig van már legalább hat-hét hullám: a versesköteteim, amelyek megjelentek, és azonnal be is kerültek a sírba. És ez sokunknak a sorsa. Ez egy valós probléma, amiről nem szeretünk beszélni, mert akkor miből fognak megélni a könyvkiadók?

Szerinted nem túlzás egy kicsit, hogy egymillió-kétszázezer erdélyi magyarra több mint tíz erdélyi magyar kiadó jut?

Ezt mondják is idegen szerzők, hogy milyen nagy királyok vagyunk mi, hogy azonnal kiadják a könyveinket. Ha nekünk egy sokmilliós, esetleg milliárdos lakosságban kellene megverekednünk a közlési jogért, akkor nem lenne annyi szar gyermekverskötet, nem gyártanánk köteteket a sírnak. De hát túl kell élni, és az identitás, a magyarság és a nyelv meg a többi. A kisebbségi identitásörzés kontraszelektív folyamat.